

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE

Katedra pedagogiky

Bakalářská práce

Elena Dufková

**Taneční a pohybová výchova jako nový obor
v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání**

Dance and Movement Education as a New Field
in the Framework Education Programme for Primary Education

Praha 2011

Mgr. et Mgr. Anna Pekárková

Poděkování

Děkuji Mgr. et Mgr. Anně Pekárkové za odborné vedení bakalářské práce, za její ochotu a vstřícný přístup.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Elena Dufková

Anotace

Bakalářská práce *Taneční a pohybová výchova jako nový obor v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání* se věnuje charakteristice oboru taneční a pohybová výchova. Zabývá se jeho zakotvením v kurikulu základního vzdělávání, vymezuje edukační cíle, obsah oboru a poukazuje na jeho přínos pro výchovu a vzdělávání žáků základních škol. V první části je definován Rámcový vzdělávací program a proměny, kterými prošel. Druhá část se zabývá taneční a pohybovou výchovou mimo kontext Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání, poskytuje informace o základních principech a činnostech. Třetí, stěžejní část, tvoří taneční a pohybová výchova v intencích Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání. Detailněji jsou vymezeny cíle taneční a pohybové výchovy a kompetence, které jsou při ní rozvíjeny. Zdůrazněna je také vzájemná cílová a obsahová propojenost s dalšími vzdělávacími obory. Práce dochází k závěru, že taneční a pohybová výchova jako nový obor základního vzdělávání může poskytnout vhodný prostor pro všestranný rozvoj osobnosti žáků a tím napomoci k plnění hlavních cílů základního vzdělávání.

Annotation

The bachelor thesis *Dance and Movement Education as a New Field in the Framework Education Programme for Primary Education* attends to characterization of dance and movement education as a field. It considers its embodiment in primary education's curriculum, defines its educational goals and field content and adverts to its contribution for education of primary schools' students.

In the first part the Framework Education Programme and its development are introduced. The second part considers the dance and movement education outside the context of Framework Education Programme for Primary Education, provides information of basic principles and activities. The third and fundamental part consists of dance and movement education within the purview of Framework Education Programme for Primary Education. The goals and competences developed by dance and movement education are defined in more detail. Mutual goal and content interconnectiveness to other educational fields is emphasized. The thesis comes to a conclusion that dance and movement education as a new field of primary education can provide a suitable room for versatile development of students' personalities and hence help to fulfill the main goals of primary education.

Klíčová slova

Taneční a pohybová výchova, Rámcový vzdělávací program, základní vzdělávání, doplňující vzdělávací obor, klíčové kompetence

Keywords

Dance and movement education, Framework Education Programme, primary education, additional educational field, key competencies

Obsah

Úvod.....	7
1 RVP ZV a jeho proměny	8
1.1 Charakteristika a vymezení RVP	8
1.2 Klíčové kompetence.....	8
1.3 Vzdělávací oblasti	9
1.4 Průřezová témata.....	9
1.5 Proměny RVP ZV	10
2 Taneční a pohybová výchova	11
2.1 Charakteristika TPV.....	11
2.2 Základní principy TPV.....	13
2.3 Obsah taneční a pohybové výchovy.....	15
3 Taneční a pohybová výchova v RVP ZV	19
3.1 TPV jako doplňující vzdělávací obor.....	19
3.2 Cíle a obsah TPV v RVP ZV	20
3.3 Rozvoj klíčových kompetencí v TPV	22
3.4 Vztah TPV k vybraným vzdělávacím oblastem a průřezovým tématům.....	30
3.4.1 TPV a průřezové téma Osobnostní a sociální výchova	30
3.4.2 TPV a vzdělávací oblast Člověk a zdraví	34
3.4.3 TPV a vzdělávací oblast Umění a kultura	38
3.5 Podmínky pro zařazení TPV do ŠVP.....	40
Závěr	44
Seznam použité literatury	45
Příloha.....	Chyba! Záložka není definována.

Úvod

Tématem mé bakalářské práce je taneční a pohybová výchova jako nový obor v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání. Toto téma jsem si vybrala, protože se tanci od útlého věku intenzivně věnuji a v současnosti ho učím na základní umělecké škole. Na základě svých zkušeností jsem přesvědčena, že pohyb a tanec nabízejí velmi působivý a vhodný výchovný prostředek. Z tohoto důvodu považuji možnost zapojení taneční a pohybové výchovy do obsahu základního vzdělávání, kterou přinesla poslední změna v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání, za jednoznačně pozitivní. Bohužel je však tento dokument prozatím jediným, kde je taneční a pohybová výchova jako obor základního vzdělávání popsána, žádné podrobnější materiály nejsou dosud zpracovány.

Cílem práce je důkladně charakterizovat taneční a pohybovou výchovu, vymezit podrobněji její obsah a cíle a zaměřit se na její zakotvení v Rámcovém vzdělávacím programu. Ráda bych v textu zdůraznila její přínos pro výchovu a vzdělávání na základních školách a poukázala na možnost jejího využití pro rozvoj klíčových kompetencí žáků a pro získávání komplexního a integrovaného vzdělání. V práci vycházím z analýzy dostupné literatury v podobě metodických materiálů, teoretických textů i aktuálních příspěvků zkušených pedagogů. Stěžejním dokumentem je Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání ve své nejnovější podobě.

Text je rozdělen do tří částí. V první se budu zabývat samotným dokumentem Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání a jeho proměnami. Druhá část je určena taneční a pohybové výchově v jejím obecném pojetí. Ve třetí části se budu věnovat taneční a pohybové výchově v kontextu základního vzdělávání, v souvislosti s Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání.

1 RVP ZV a jeho proměny

V této kapitole se budu věnovat Rámcovému vzdělávacímu programu pro základní vzdělávání (dále jako RVP ZV). Pro tuto práci je stěžejním dokumentem, neboť je prozatím jediným, ve kterém je zachycena charakteristika a obsah vzdělávacího oboru taneční a pohybová výchova. Považuji tedy za vhodné tento dokument nejdříve čtenáři přiblížit, vysvětlit základní pojmy, které se v něm vyskytují a poukázat na jeho možnou obsahovou proměnlivost.

1.1 Charakteristika a vymezení RVP

Rámcové vzdělávací programy jsou dokumenty, které „vymezují cíle, formu, délku a obsah vzdělávání a některé obecnější podmínky pro jeho realizaci“ (Eurydice, 2009/2010, s. 22) pro předškolní, základní, střední, ale i základní umělecké nebo jazykové vzdělávání. Byly zavedeny do vzdělávací soustavy České republiky podle Národního programu rozvoje vzdělávání a školského zákona¹. Na základě těchto dokumentů si každá škola vytváří vlastní Školní vzdělávací program (dále jako ŠVP), který uzpůsobuje rámcové dokumenty konkrétním podmínkám. Hlavními principy RVP jsou důraz na klíčové kompetence, koncepce celoživotního učení, stanovení jednotné očekávané úrovně vzdělání pro jednotlivé etapy vzdělávání a podpora samostatnosti škol. V této práci nás bude zajímat RVP, který byl vytvořen pro vzdělávání základní. Tento dokument byl schválen v srpnu roku 2004 a od září roku 2007 se podle něho výuka na základních školách řídí (Eurydice, 2009/2010). Mezi hlavní kategorie, které se v RVP vyskytují, patří klíčové kompetence, vzdělávací oblasti a průřezová témata, a proto je v následující části textu vymezím.

1.2 Klíčové kompetence

Utváření a rozvíjení klíčových kompetencí je jedním z hlavních cílů základního vzdělávání. „Klíčové kompetence představují souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti“ (RVP ZV, 2007, s. 14). Zaměření pozornosti na klíčové kompetence ve výuce napomáhá k propojení předávaných vědomostí, dovedností a postojů a vede k celistvosti vzdělávacího obsahu a jeho snazší aplikaci v každodenním životě. V základním vzdělávání jsou za klíčové kompetence považovány:

¹ Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (nabyl účinnost 1. ledna 2005)

- kompetence k učení
- kompetence k řešení problémů
- kompetence komunikativní
- kompetence sociální a personální
- kompetence občanské
- kompetence pracovní.

1.3 Vzdělávací oblasti

Obsah základního vzdělávání je rozdělen do devíti základních vzdělávacích oblastí². K nim je přidáno navíc pět doplňujících vzdělávacích oborů³. Vzdělávací oblasti mohou být tvořeny jedním nebo více vzdělávacími obory, které si škola ve svém ŠVP nadále člení podle svých potřeb na jednotlivé vyučovací předměty. Každá vzdělávací oblast je v dokumentu charakterizována, je popsáno její cílové zaměření a vzdělávací obsah jejích jednotlivých oborů je vymezen prostřednictvím očekávaných výstupů⁴ a učiva⁵.

1.4 Průřezová témata

Celým vzdělávacím obsahem základních škol prostupují průřezová témata, kterými jsou osobnostní a sociální výchova, výchova demokratického občana, výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, multikulturní výchova, environmentální výchova a mediální výchova. Tato témata *„reprezentují v RVP ZV okruhy aktuálních problémů současného světa [...] Jsou důležitým formativním prvkem základního vzdělávání, vytvářejí příležitosti pro individuální uplatnění žáků i pro jejich vzájemnou spolupráci a pomáhají rozvíjet osobnost žáka především v oblasti postojů a hodnot (RVP ZV, 2007, s. 90). Jejich snahou je umožnit vzájemné propojení obsahů jednotlivých vzdělávacích oborů a zároveň jejich návaznost na každodenní život žáků a napomoci utváření klíčových kompetencí.*

² Jazyk a jazyková komunikace, Matematika a její aplikace, Informační a komunikační technologie, Člověk a jeho svět, Člověk a společnost, Člověk a příroda, Umění a kultura, Člověk a zdraví, Člověk a svět práce

³ Další cizí jazyk, Dramatická výchova, Etická výchova, Filmová/Audiovizuální výchova, Taneční a pohybová výchova

⁴ „Očekávané výstupy vymezují předpokládanou způsobilost využívat osvojené učivo v praktických situacích a v běžném životě“ (RVP ZV, 2007, s. 18).

⁵ „Učivo je v RVP ZV strukturováno do jednotlivých tematických okruhů (témat, činností) a je chápáno jako prostředek k dosažení očekávaných výstupů“ (RVP ZV, 2007, s. 18)

1.5 Proměny RVP ZV

V moderní době se společnost rychle vyvíjí a mění své požadavky, které klade na jednotlivce, aby v ní uspěl. V důsledku toho se povolna proměňují i požadavky na výchovu a vzdělávání. Bylo by tedy mylné domnívat se, že dokumenty, které ustanovují cíle a obsah základního vzdělávání, budou striktně neměnné. Proto i RVP ZV od svého vzniku prošel již některými změnami a zřejmě ani v budoucnosti se určitým revizím nevyhne (viz Kitzberger, 2010). Od roku 2005, kdy vešla v platnost první verze dokumentu, do letošního roku prošel RVP ZV celkem pěti proměnami (Výzkumný ústav pedagogický, 2009):

- 30. dubna 2007 byla zařazena do textu nová kapitola Tvorba školního vzdělávacího programu v základních školách při zdravotnických zařízeních, ve školách při diagnostických ústavech a ve školách při školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy.
- 26. června 2007 byly upraveny kapitoly Člověk a svět práce a Rámcový učební plán.
- 16. prosince 2009 byl do textu zařazen doplňující vzdělávací obor Etická výchova.
- 30. července 2010 byl do textu zařazen doplňující vzdělávací obor Taneční a pohybová výchova.
- 20. srpna 2010 byl do textu zařazen doplňující vzdělávací obor Filmová/Audiovizuální výchova.

Rámcové vzdělávací programy jsou poměrně novými dokumenty v našem systému vzdělávání a je pravděpodobné, že s postupem času budou muset procházet různými kontrolami a dalšími případnými úpravami. Tyto úpravy mohou vyplývat z měnících se potřeb a požadavků společnosti, ze zkušeností ze škol nebo z odborných analýz. Předcházet by jim však měla důkladná veřejná diskuze, během níž by mělo dojít k široké shodě a jasnému odbornému odůvodnění (Kitzberger, 2010). Proces zařazování nových vzdělávacích oborů do kurikula by rozhodně neměl být ukvapený a vzhledem k náročnosti tohoto kroku by neměl proběhnout bez řádné přípravy.

2 Taneční a pohybová výchova

V této kapitole se budu věnovat taneční a pohybové výchově (dále jako TPV) v obecném slova smyslu, tedy mimo rámec základního vzdělávání. Pokusím se ji stručně charakterizovat a vysvětlit, v čem spočívá její výchovný potenciál. Dále popíšu základní principy, které vytvářejí základ taneční a pohybové výchovy. Nakonec vymezím její obsah a blíže specifikuji příslušné činnosti a aktivity.

Přestože se taneční a pohybovou výchovou v souvislosti s RVP ZV budu zabývat až v následující kapitole, už nyní si dovoluji tento dokument částečně využít jako teoretickou oporu textu. RVP ZV poskytuje pouze rámcovou představu o dané problematice. Podněty, které nabízí, je tedy třeba podrobněji rozebrat a usouvztažnit s jinými dostupnými materiály i praktickými zkušenostmi.

2.1 Charakteristika TPV

Taneční a pohybová výchova nabízí výchovu prostřednictvím tance a pohybu. Využívá jejich specifika pro formování osobnosti žádoucím způsobem (Metodický portál RVP, 2009). Tanec je tvůrčí uměleckou činností, jehož podstatou je „*pohybové vyjádření přehodnocených citových stavů*“ (Blažíčková, 2005, s. 7). Jako výchovný prostředek se může stát velmi podnětným podle mého názoru ze čtyř důvodů, kterými jsou: blízkost tance dětskému světu, vhodnost tance pro každého, propojenost s každodenním životem a možnost mnohostranného rozvoje osobnosti.

1) Tanec je blízký dětskému světu

Je zřejmé, že pohyb je nedílnou součástí lidského života. Už od nejmladšího věku je pohyb pro rozvoj člověka velmi důležitý. Umožňuje dítěti poznávat nové věci a více prozkoumat svět kolem sebe. Dítě má tedy k pohybovým aktivitám kladný vztah, představují pro něho naprosto přirozený způsob projevu (Smetanová, 2008). „*Pozorujeme-li dítě v každodenním životě, vidíme, že jeho pohyb je jakoby protkán řadou tanečních projevů. Touha po pohybu, hra, taneční pohyb z pocitu vnitřní radosti jsou přirozenou součástí dětského života*“ (Jeřábková, 1979, s. 10). Děti rády běhají, skáčou, točí se, přitom se doprovázejí různými popěvkami a tleskáním. Z vlastní zkušenosti vím, že pokud poskytneme dítěti prostor, zaručeně ho využije pro svůj pohybový projev, jen málokteré dítě zůstane v tanečním sále nečinně stát. Taneční a pohybová výchova v podstatě navazuje na přirozené potřeby dítěte a využívá jich k jeho formování. Pozitivní

přístup k pohybu je však charakteristický především pro děti před nástupem do základních škol. Se začátkem školní docházky je potřeba pohybu utlumena a je třeba dítě k němu více motivovat (Smetanová, 2008).

2) Tanec je vhodný pro každého, nezáleží na talentu

Tanec není třeba vnímat jako aktivitu určenou pouze pro profesionály. Abychom mohli tančit, nemusíme ovládat žádnou taneční techniku a strávit roky jejím trénováním. *„Každý, kdo je schopen myslet, cítit a hýbat se, může tančit a nezávisle na svém nadání může v tanci najít určitý stupeň radosti a estetického uspokojení“* (Blažíčková, 2005, s. 9). I pro jedince, který nemá nadání pro tanec, může být tato aktivita velmi prospěšná a obohacující. V tanci není třeba podávat vysoké výkony ani porovnávat své výsledky s ostatními, jde především o souznění se svým tělem a o rozvoj tvůrčích schopností (srov. Metodický portál RVP, 2009).

3) Tanec je propojen s každodenním životem

„Tanec nelze oddělit od života, protože ze života pramení. Veškerý taneční projev musí vycházet z osobní zkušenosti a prožitku, protože člověk může dávat tvar pouze tomu, co zná“ (Blažíčková, 2005, s. 11). Díky propojení s běžným životem může být při taneční a pohybové výchově lehce podchycen zájem žáků o učení se novým věcem. Prostor, který výchova prostřednictvím tance poskytuje pro uplatnění a ztvárnění vlastních zkušeností žáků, i celková aktivace žáků během výuky mohou působit jako významný motivační činitel. Pokud dítě zažije při činnosti úspěch, může mít taneční aktivita dokonce vliv na utváření jeho životního stylu a výrazně tak ovlivnit i kvalitu jeho života (viz Cveklová, 2008).

4) Tanec umožňuje mnohostranný rozvoj osobnosti

Tanec působí při výchově dítěte jednoznačně blahodárně. *„Rozvíjí osobnost po stránce citové, intelektuální, duchovní i tělesné. Právě tanec je ze všech umění nejvhodnější pro rozvoj celistvé osobnosti, protože jako jediné umění rozvíjí i její fyzickou složku“* (Blažíčková, 2005, s. 12). Během hodin taneční a pohybové výchovy žáci zdokonalují svoje pohybové dovednosti, ale i dovednosti sociální a kognitivní a zároveň se formuje i jejich charakter.

Podle Lázňovské ovlivňuje taneční a pohybová výchova rozvoj osobnosti v následujících oblastech (podle Lázňovské, 2008, s. 8):

- kognice (rozvoj abstraktního myšlení)
- rozšíření vzdělání
- komunikace
- recepce umění, formování vkusu
- sebepoznání
- získání emocionální energie (vyjadřování vlastních emocí)
- symbolický a ideační kapitál (osvojování hodnot a idejí umění)
- kooperace (odpovědnost, svědomitost, empatie)
- zvyšování akčního rádia
- kvalita životního stylu (kultivace osobnosti, vliv na výběr volnočasových aktivit)
- tvořivé myšlení
- fyzická zdatnost

Cílem taneční a pohybové výchovy není dokonalé ovládnutí taneční techniky. Nesnaží se o výchovu profesionálního tanečníka, ale všestranně rozvinutého člověka, který je schopen harmonického pohybu, tedy pohybu, který je *„kultivovaný, vytvářený z vnitřního pocitu, z radosti z pohybu samého, z určité představy, z určitého prožitku“* (Jeřábková, 1979, s. 10).

2.2 Základní principy TPV

Dosáhnout stanovených cílů taneční a pohybové výchovy je možné ovládnutím základních principů, které prostupují celým výchovným procesem a jsou obsaženy ve všech činnostech spadajících pod realizaci TPV. Tyto principy jsou popsány v RVP ZV, ovšem nevztahují se k výchově prostřednictvím pohybu a tance pouze v základním vzdělávání, ale k tanci a pohybu všeobecně. V každém tanečním a pohybovém projevu jsou obsaženy tyto čtyři principy: objevování svého místa, rozvíjení inteligence těla, původnost/originalita, vytváření společenství.

- **Objevování svého místa.** Pomocí tance se žák učí vnímat a poznávat své tělo, rozumět jeho zákonitostem a potřebám. Uvědomuje si svou fyzickou existenci ve spojitosti s prostorem, ve kterém se nachází, a pociťuje tuto vzájemnou propojenost.

Má co nejpřesnější představu o prostoru vnitřním (uspořádání vlastního těla) a vnějším (prostředí) a učí se s nimi v rámci svého tanečního projevu pracovat. „*Schopnost tanečníka cítit své tělo se velmi podobá plastickému citění sochaře, který silně vnímá a vyjadřuje trojrozměrnost lidského těla v uzavřeném pohybu*“ (Kröschlová, 1964, s. 150).

- **Rozvíjení inteligence těla.** Inteligencí těla se podle E. Blažíčkové rozumí jeho schopnost pohybovat se přirozeně (Blažíčková, 2005). Přirozený pohyb musí respektovat anatomickou stavbu těla a jeho fyziologii v souvislosti s individualitou každého jedince. Pokud je inteligence těla správně rozvíjena, žák se naučí rozeznat kvalitu jednotlivých pohybů. „*Dokonale zvládnutý pohybový tvar je provázen pocity lehkosti, uvolněnosti [...], technicky vadný pohyb je provázen pocity stísněnosti a křečovitě námahy*“ (Kröschlová, 1975, s. 13). Ovládnutí tohoto principu je pro žáka důležité nejen při taneční výchově, protože jedině přirozený pohyb je pro život prospěšný a obohacující, v opačném případě může mít dokonce negativní účinky na zdraví jedince.
- **Původnost/originalita.** Tento princip nachází uplatnění a příležitost pro svůj rozvoj v tvůrčí činnosti, která se prolíná celou taneční a pohybovou výchovou. „*Podstata veškeré taneční tvořivosti spočívá v procítění pohybu a ve spojení pohybu s představou*“ (Kurková, 1981, s. 61). Protože tanec vychází z osobních zkušeností a prožitků, je zřejmé, že taneční projev každého žáka se bude více či méně lišit, neboť je vystaven na jiném základě. A právě v této odlišnosti je uchována původnost a originalita každého jedince, která musí být během taneční výchovy podporována a nadále rozvíjena.
- **Vytváření společenství.** Taneční a pohybová výchova je výchovou kolektivní. Nelze v ní tedy vnímat jedince pouze jako samostatnou jednotku, ale jako součást většího celku (ovšem samozřejmě aniž bychom přestali vnímat jeho individualitu). Děti mezi sebou navazují vzájemné vztahy, které se během taneční aktivity utužují a zkvalitňují (Jeřábková, 1979, s. 16). Při taneční a pohybové výchově nastávají situace, které umožňují zúčastněným prožít pocit sounáležitosti se skupinou, vzájemné odpovědnosti a posílení sociálních dovedností.

2.3 Obsah taneční a pohybové výchovy

Určit obsah taneční a pohybové výchovy je nelehkým úkolem vzhledem k tomu, že u nás neexistuje žádný ucelený systém taneční výchovy (více Vyoral, 2008). Každá instituce pojmá taneční výchovu trochu jiným způsobem, je tedy obtížné v tomto nesystémovém vzdělávání najít jednotné pojetí. Proto jsem si dovolila přidržet se v této části textu RVP ZV, jež je prozatím jediným dokumentem, ve kterém je obsah TPV představen jako celek⁶.

Činnosti tvořící náplň taneční a pohybové výchovy je možné rozdělit do sedmi oblastí: pohybová průprava, činnosti rozvíjející prostorové citění, činnosti podporující vzájemné vztahy, pohyb s předmětem, pohybové a taneční hry, pohyb a hudba a improvizace. Aby byly naplněny základní principy a bylo možno dosáhnout vytyčených cílů výchovy, měly by být ve výuce zastoupeny všechny rovnoměrně. Nyní se podíváme na jednotlivé oblasti podrobněji.

1) Pohybová průprava

Pohybová průprava pomáhá žákům osvojit si základy taneční techniky, tedy ovládnutí výchozích principů tance potřebných k vlastnímu uměleckému vyjádření. Tato část obsahu TPV tvoří jeho základní kámen. Nejdříve se žák musí naučit ovládat své tělo, teprve pak je schopen vnímat prostor, hudbu, vzájemné vztahy s ostatními tanečníky, dokáže využívat rekvizity a je schopen dospět k přirozenému tanečnímu projevu.

Výchozím bodem při výuce estetickému pohybu je správné držení těla. Jeho zvládnutí je důležité nejen při pohybové výchově, ale i v každodenním životě žáka. Pro správné držení těla je klíčové vnímání centrální tělesné osy. Prochází od temene hlavy kolmo dolů až do středu spojených chodidel a celé tělo se k ní přimyká a vytahuje do výšky. Velký význam má také hlavní tělesné těžiště umístěné v pánvi. Správné držení těla je třeba zafixovat ve všech základních klidových polohách i při provádění pohybu.

Pozornost je věnována propracování jednotlivých svalových oblastí. Příslušná cvičení svalstvo nejen posilují, ale i protahují, zvyšují kloubní flexibilitu a celkovou pohyblivost těla. Cvičení se soustředí zejména na tyto oblasti: břišní stěna, oblast bederní a křížová, oblast pánevní, pás, hrudník, hlava a šíje, páteř a trup, dolní končetiny, pletenec ramenní a horní končetiny (viz Jeřábková, 1979).

Důležitou součástí pohybové průpravy je také pohyb z místa. Základem je získání dovednosti přenášení váhy založené na schopnosti práce s těžištěm těla. Po zvládnutí tohoto prvního kroku následuje nácvik chůze, běhu a skoků, později i základních tanečních kroků a jejich kombinací (tamtéž).

⁶ Viz Příloha.

2) Činnosti rozvíjející prostorové citění

Vypěstování prostorového citění tvoří další významnou část pohybové výchovy. Pohyb bez prostoru nemůže existovat. Je tedy třeba se s daným prostorem seznámit, naučit se v něm orientovat a pochopit vztah mezi prostorem a vlastním tělem (volně podle Jeřábkové, 1979). Vnímání prostoru přichází bezprostředně s nácvikem pohybu z místa v rámci pohybové průpravy. Žáci se naučí ovládat své tělo prostřednictvím těžiště v pohybu z místa, získají tak nové pohybové zkušenosti a porozumí základním prostorovým vztahům a půdorysným drahám. Součástí prostorového citění je orientace ve cvičebním (v jevištním) prostoru (vnímání středu místnosti, přední, zadní a boční stěny, rohů, stropu, podlahy a diagonál), směrové citění jednotlivého pohybu (vpřed, vzad, nahoru, dolů, vlevo, vpravo) a půdorysná orientace (pohyb po přímých, oblých a lomených drahách) a citění prostoru v těle samém (plastika těla a jeho ohraničenost)⁷.

3) Činnosti podporující vzájemné vztahy

Tato oblast taneční a pohybové výchovy se zabývá jejími sociálními aspekty. Žáci mezi sebou v rámci hodin navazují kontakty, vzájemně na sebe působí, pomocí verbálních i nonverbálních prostředků spolu komunikují a formují se tak mezi nimi určité vztahy. Vztahy mezi žáky mohou být podporovány různými aktivitami během výuky – blízkým tělesným kontaktem (držení se za ruce, postavení vedle sebe, zády k sobě), propojením pomocí náčiní, kontaktem v těsné blízkosti bez vzájemného dotyku (pomocí představ), kontaktem na dálku nebo měnícím se dominantním postavením ve skupině⁸. Během těchto činností žáci pochopí význam partnerství, dominantního, subdominantního postavení a sounáležitost se skupinou. Učí se důvěřovat druhým, vnímat jejich potřeby a respektovat je. V této oblasti se taneční výchově nabízí netušené možnosti pro rozvoj sociálního citění žáků. Podmínkou však je citlivé vedení pedagoga a jeho schopnost vytvářet přátelskou a otevřenou atmosféru v hodinách.

4) Pohyb s předmětem

Pohyb s předmětem vytváří možnost, jak obohatit pohybovou výchovu. Rozšiřuje pohybový slovník žáků, nabízí nové podněty, motivuje a poskytuje prostor pro zkvalitnění tanečního projevu. Nejběžnějšími předměty, které mohou být pro tento účel využity, jsou

⁷ Více Kröschlová, 1964; Jeřábková, 1979

⁸ Podrobněji Blažičková, 2005; Jeřábková, 1979

švihadla, míče, elastické šňůry, obruče, stuhy či šátky. Každé náčiní je něčím specifické a nabízí jiné možnosti využití. Využívá-li pedagog jako náčiní šátky, žáci získají postupně ve svém projevu určitou lehkost, citlivost pohybu a tanečnost. Při pohybu se stužkou procvičí žáci celkovou koordinaci a pohyby paží. Švihadla a elastické šňůry zdůrazňují součinnost v kolektivu a vzájemné vztahy a vazby. Míče lze použít k různým rytmickým cvičením, při nácviku pérování a výskoků a obruče pomohou při zvyšování celkové koordinace těla, k vytváření skupin a prostorové orientaci. „*Princip každého pohybu s náčiním však spočívá v souhře těžiště těla a těžiště předmětu*“ (Jeřábková, 1979, s. 100).

5) Pohybové a taneční hry

Pohybové a taneční hry by měly tvořit podstatnou část hodin taneční a pohybové výchovy. Hra nabízí učiteli velký výchovný potenciál. Je to činnost pro dítě přirozená, přináší mu radost, je tedy významným motivačním činitelem. Během pohybových a tanečních her se rozvíjí nejen dovednosti taneční, ale i sociální. Žáci se učí dodržovat stanovená pravidla, spolupracovat, komunikovat a současně se formuje jejich charakter.

Hry jsou podle svého zaměření rozlišeny do několika skupin⁹. Každá skupina je něčím charakteristická a může sloužit specifickému účelu. *Hry s náčiním* využívají a rozvíjí pohyb s rozličnými předměty. *Hry motivované hudbou* jsou zaměřeny na vnímání hudebního doprovodu a *hry prostorové* na vnímání a prohloubení prostorových vztahů. *Taneční hry se zpěvem* propojují pohyb s hudbou a zpěvem. *Hry na honěnou* kladou důraz na rychlost a obratnost. *Hry v podobě hádanek* jsou zaměřené na improvizaci nebo na hudební průpravu. *Hry s rozpočítáváním* slouží k rozvoji rytmického citění. *Hry s napodobováním* jsou většinou hry folklorní, které spočívají v předvádění určitých činností podle textu lidové písně pro hru určené.

6) Hudba a tanec

Hudba s tancem spolu úzce souvisí a vzájemně se ovlivňují. Hudba sice není podmínkou pro taneční projev, „*ze všech umění však nejvíce a nejbezprostředněji podněcuje k pohybu*“ (Blažíčková, 2005, s. 44). Proto je její místo při pohybové a taneční výuce oprávněné a nezastupitelné. Aby mohli žáci hudbu při svém tanečním projevu řádně využít, musí se naučit aktivně jí naslouchat a vnímat její jednotlivé složky. Pokud se tomuto umění naučí, nebude hudba pro jejich taneční projev představovat pouhou zvukovou kulisu, ale prostředek k intenzivnějšímu emocionálnímu prožitku (více Kurková, 1987).

⁹ Vycházím z dělení podle Blažíčkové (2005, s. 54-58).

Vzájemnému propojení hudby a tance však musí předcházet důsledná hudebně pohybová výchova. Prostřednictvím rozmanitých činností propojujících pohyb s citlivým vnímáním hudebního doprovodu rozvíjí u žáků dovednost naslouchat hudbě. Z počátku zejména jejímu rytmu, tempu a dynamice, později i složkám, které zdánlivě s tanečním projevem souvisí jen okrajově, přesto však na něho mají podstatný vliv, tedy melodii, hudební formě, přednesu hudební skladby a barvě zvuku.

7) Improvizace

Další významnou složkou taneční a pohybové výchovy je improvizace. Improvizace dává žákům možnost uplatnit získané dovednosti potřebné pro taneční projev, rozvíjí jejich kreativitu, představivost a fantazii. Obsahuje určitou estetickou hodnotu a oceňuje především originalitu a původnost, poskytuje žákům prostor pro svobodné vyjádření svých myšlenek a pocitů. Projev by měl být pravdivý a upřímný a zakládat se na osobním prožitku. „*Je třeba si uvědomit, že improvizaci musí vždy předcházet pocit, představa, pak teprve následuje pohyb*“ (Jeřábková, 1979, s. 150). Abychom dodrželi tyto základní požadavky, je potřeba věnovat velkou pozornost výběru námětů, které by měly být žákům vždy obsahově blízké a přiměřené jejich věku. Důležitou roli hraje také hudební doprovod, který by měl taneční projev vhodným způsobem podpořit a dokreslit. V počátcích je improvizace spíše hravou činností, postupně se však díky zdokonalování pohybové techniky, prohlubování vztahu k hudbě a prostoru proměňuje v esteticky hodnotný, harmonický a taneční projev (viz Jeřábková, 1979).

3 Taneční a pohybová výchova v RVP ZV

V této kapitole se zaměřím na taneční a pohybovou výchovu jako vzdělávací obor na základní škole. Bude nás zajímat, jakým způsobem byla TPV do RVP ZV zařazena a co tomu předcházelo. Podíváme se na cíle, které si výchova v základním vzdělávání klade, jak může přispět k rozvoji základních klíčových kompetencí a jaké zaujímá postavení mezi ostatními obory základního vzdělávání.

3.1 TPV jako doplňující vzdělávací obor

Taneční a pohybová výchova byla zařazena do Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání na základě opatření ministra školství 30. července 2010 s účinností od 1. září 2010. Výchova byla včleněna do vzdělávací oblasti 5.10 jako doplňující vzdělávací obor. Spolu s ní byly přidány do dokumentu i obory Etická výchova a Filmová/audiovizuální výchova (Výzkumný ústav pedagogický, 2009). *„Doplňující vzdělávací obory nejsou povinnou součástí základního vzdělávání, jeho vzdělávací obsah pouze doplňují a rozšiřují. Je možné je využít pro všechny nebo jen pro některé žáky jako povinný nebo povinně volitelný vzdělávací obsah“* (RVP ZV, 2007, s. 87). Taneční a pohybová výchova nepředstavuje tedy pro školy povinnost, pouze možnost zařadit ji do svého školního vzdělávacího programu a obohatit tak vzdělávací nabídku.

Zavedení vzdělávacího oboru TPV předcházela usilovná práce expertního týmu i dalších zainteresovaných lidí. Na přípravě se podíleli teoretici i praktici. Expertní tým, který se zabýval teoretickou stránkou věci, byl vytvořen na základě spolupráce mezi Výzkumným ústavem pedagogickým zastupovaným Romanou Lisnerovou a tanečními odborníky Evou Blažíčkovou (Duncan centre), Bohumírou Cveklovou (NIPOS-ARTAMA) a Ivankou Kubicovou (taneční katedra HAMU). Tento odborný tým vypracoval charakteristiku taneční a pohybové výchovy na základních školách a její vzdělávací obsah, který by měl tvořit závazný rámec při vkládání TPV do školního vzdělávacího programu i pro samotnou výuku (srov. Lössl, 2009).

Společně s tvorbou teoretického zázemí probíhaly i aktivity, které se snažily získat praktické zkušenosti s taneční a pohybovou výchovou. První, kdo se pokusil zrealizovat myšlenku přiblížit tanec a pohyb dětem na základních školách a využít je jako výchovný prostředek, bylo občanské sdružení Tanec Praha. V rámci svých aktivit organizuje sdružení i projekty určené dětem. Z těchto projektů nás bude zajímat především experimentální projekt

Tanec školám.¹⁰ Projekt probíhá od roku 2006 a zaštiťuje výuku taneční a pohybové výchovy na vybraných základních školách v Praze a umožnil tak vyzkoušet TPV na ZŠ ještě před jejím zavedením do RVP ZV. Hlavní pedagožkou projektu se stala Lenka Tretiagová. S výukou začala v rámci projektu na Základní škole Lyčkovo náměstí v Praze 8 a díky svým pedagogickým zkušenostem a zřejmě i osobnostním kvalitám dokázala přesvědčit nejen zúčastněné o nesporném přínosu, který může tento obor při výchově dětí mít. *„Přestože předmět probíhal za improvizovaných podmínek a jen jednu hodinu týdně, měl pro žáky nesporný přínos. Ve třídě se zlepšila atmosféra, děti i ty z počátku nedůvěřivé a neochotné se podílet na společných pohybových hrách, se začaly zapojovat a podle třídní učitelky se efekt této hodiny pozitivně projevoval i v jiných hodinách“* (Taneční studio Light, 2011).

Další aktivitou, která dopomohla prosazení taneční výchovy do vzdělávacích obsahů základních škol, byl projekt Špalíček Bohuslava Martinů, na kterém se podílela především Konzervatoř Duncan centre v čele s Evou Blažíčkovou ve spolupráci s Pražskou komorní filharmonií, sborem Bambini di Praga a s vybranými pražskými základními školami. Podstatou projektu byla *„společná umělecká práce a výkon lidí různého věku, školení i motivace s finálním reprezentativním veřejným představením“* (Špalíček, 2011). Projekt probíhal od února 2008 do června 2009, kdy byl zakončen představením v Kongresovém centru Praha. Cílem projektu bylo ověřit taneční metodiku při práci s dětmi ze ZŠ a zároveň poukázat na možnost využití uměleckého prožitku jako pozitivní motivace. Projekt Špalíček se ukázal jako velmi příznivý umělecký počín a setkal se se značně pozitivními ohlasy v uměleckých kruzích i u laické veřejnosti (tamtéž).

Je tedy zřejmé, že zařazení Taneční a pohybové výchovy do RVP ZV je výsledkem dlouhodobé aktivní práce – na teoretické úrovni i v oblasti praktické. Odborný tým, který zpracoval všechny o taneční výchově dostupné poznatky, praktické postřehy z pilotních škol i osobní zkušenosti, vytvořil tak podle našeho názoru velmi kvalitní rámec pro budoucí realizaci výchovy dětí školního věku prostřednictvím tance.

3.2 Cíle a obsah TPV v RVP ZV

O cílech, které si taneční a pohybová výchova stanovuje, i o jejím obsahu jsem se zmiňovala již v předcházející kapitole. V této části textu nás bude zajímat, jak jsou tyto didaktické kategorie zkonkretizovány pro základní vzdělávání. Cíle taneční a pohybové výchovy jsou v RVP ZV formulovány pomocí očekávaných výstupů. Podle nich by žák, který

¹⁰ Podrobněji Tanec Praha, 2011.

prošel taneční a pohybovou výchovou, na konci prvního stupně základního vzdělávání měl (podle RVP ZV, 2010, s. 97–99):

- *rozumět základním pravidlům správného držení těla ve smyslu statickém i kinetickém a vědomě je přenášet do běžného života, uplatňovat správné návyky používání svého těla, rozumět pojmu přirozený (správný, zdravý) pohyb*
- *vnímat a prožívat základní prostorové pojmy a půdorysné dráhy pohybu, vnímat a v pohybu aplikovat základní prostorové vztahy*
- *rozlišovat a vědomě používat základní dynamické stupně pohybu*
- *rozlišovat základní členění času – vědomě používat různá tempa včetně zrychlování a zpomalování, pracovat s pauzou, vnímat a vyjádřit pohybem dvoudobost, třídobost a čtyřdobost*
- *zvládat základní druhy kroků pro pohyb z místa a dokázat je správně používat*
- *navazovat pozitivní partnerské vztahy v malé skupině i ve větších celcích a skupinách*
- *aktivně vnímat hudební doprovod, reagovat na změny tempa, rytmu, slyšet a vyjadřovat pohybem jednoduché rytmické modely, tělem vyjádřit hudební melodii, přijmout a respektovat řád hudebního frázování*
- *improvizovat na jednoduché náměty vedené pohybovým, hudebním nebo tematickým zadáním, podpořené hudebním doprovodem*
- *přijímat a respektovat pravidla her*
- *zvládat základní prvky obratnosti*

Na konci druhého stupně základního vzdělávání by měl žák:

- *uplatňovat návyky správného držení těla a dovednosti přirozeného pohybu nejen při výuce, ale i v běžném životě*
- *vnímat měnící se prostorové vztahy a aktivně vytvářet partnerství mezi svým tělem a prostorem*
- *navazovat vzájemné vztahy a aktivně spoluvytvářet společenství*
- *používat své tělo jako nástroj sebevyjádření*
- *v improvizaci i tvorbě uplatňovat své vlastní zkušenosti a zážitky*

Prostředkem k dosažení stanovených cílů je učivo rozdělené do sedmi oblastí - pohybová průprava, prostorové cítění, vzájemné vztahy, pohyb s předmětem, pohybové a taneční hry (na druhém stupni chybí), hudba a tanec a improvizace (na druhém stupni rozšířená o oblast tvorby). O těchto oblastech TPV pojednávala podrobněji předcházející kapitola, proto se jimi nyní už nebudeme zabývat.

3.3 Rozvoj klíčových kompetencí v TPV

V této kapitole bych se chtěla zamyslet nad tím, jak může taneční a pohybová výchova přispět k rozvoji klíčových kompetencí žáků. Pokusím se o stručnou charakteristiku šesti klíčových kompetencí stanovených v RVP ZV – kompetence sociální a personální, kompetence komunikativní, kompetence občanská, kompetence k učení, kompetence k řešení problémů a kompetence pracovní. Na základě výčtu dovedností, kterých by měli žáci v rámci každé kompetence na konci základního vzdělávání dosáhnout, ukážu, jakým způsobem by při jejich osvojování mohla TPV napomoci.

Kompetence sociální a personální

K rozvoji sociální a personální kompetence poskytuje taneční a pohybová výchova při své realizaci dostatečný prostor. Pro obě složky kompetence jsou vytvořeny téměř ideální podmínky. Během výchovy je věnována dostatečná pozornost individualitě každého jedince skrze jeho osobní zkušenosti, prožitky a vlastní aktivitu (personální kompetence); zároveň je však kladen velký důraz na skupinu jako celek, v níž dochází k navazování vzájemných vztahů, bohatým sociálním interakcím a rozvoji a upevňování jednotlivých sociálních dovedností (sociální kompetence).

Kompetence sociální a personální představuje soubor schopností významných pro co nejsnazší a bezproblémovou existenci ve společnosti. Sociální kontext našeho života je jeho neoddělitelnou součástí, je proto důležité osvojit si dovednosti, které nám pomohou se v tomto prostředí lépe orientovat. Kompetence personální pomáhají porozumět sobě samému a všemu, co je spjaté s vlastní osobou. Kompetence sociální se zaměřuje na vzájemné vztahy a interakci mezi jedincem a společností.

Ráda bych se nyní zaměřila na jednotlivé dovednosti, které by si měl žák v rámci této kompetence osvojit, a pokusila se zamyslet nad tím, do jaké míry mohou být tyto dovednosti během výuky taneční a pohybové výchovy skutečně rozvíjeny.

Na konci základního vzdělávání by měl žák (podle RVP ZV, 2010, s. 16):

- *účinně spolupracovat ve skupině, podílet se společně s pedagogy na vytváření pravidel práce v týmu, na základě poznání nebo přijetí nové role v pracovní činnosti pozitivně ovlivňovat kvalitu společné práce.*

Taneční a pohybová výchova je mezi ostatními vzdělávacími obory určitým způsobem specifická. Probíhá ve speciální učebně (volný prostor, drobné náčiní, zrcadla), kde je kladen důraz na intimitu a estetičnost prostředí. Pravděpodobně se odehrává za účasti nižšího počtu žáků a jako umělecká výchova neklade důraz na výkony a jejich přísné hodnocení. To všechno, pokud je to podpořené správným pedagogickým vedením, přispívá k přátelské atmosféře vhodné pro spolupráci a vzájemné sdílení.

Jak už bylo podotknuto, taneční výchova je výchovou kolektivní. Kolektiv tedy vytváří základní kámen pro její existenci. Všechny aktivity, které během výuky probíhají, více či méně vychází ze skupinové práce. Jednotlivec je sice vnímán se všemi svými potřebami a odlišnostmi, vždy je však součástí celého kolektivu. Je tedy zřejmé, že schopnost vnímat skupinu, zapojovat se do její činnosti, spolupracovat s ní, chápat její základní pravidla a respektovat je je naprosto samozřejmou součástí taneční a pohybové výchovy.

- *podílet se na utváření příjemné atmosféry v týmu, na základě ohleduplnosti a úcty při jednání s druhými lidmi přispívat k upevňování dobrých mezilidských vztahů, v případě potřeby poskytnout pomoc nebo o ni požádat.*

Příjemná atmosféra by měla být v hodinách taneční a pohybové výchovy samozřejmostí. Tvůrčí práce, která je podstatnou součástí výchovy, by za jiných podmínek probíhala jen velmi obtížně. Vytvořit takovou atmosféru je především úkolem samotného pedagoga, pokud se mu však povede tohoto cíle dosáhnout, pravděpodobně se tento úkol stane vlastním i žákům.

Žáci mají v hodinách příležitost naučit se jednat s druhými s úctou a být ohleduplní. Celá skupina využívá jednoho společného prostoru, pokud by se v něm žáci vzájemně nerespektovali, většina pohybových aktivit by vůbec nemohla proběhnout.

- *prispívat k diskusi v malé skupině i k debatě celé třídy, chápat potřebu efektivně spolupracovat s druhými při řešení daného úkolu, oceňovat zkušenosti druhých lidí, respektovat různá hlediska a čerpat poučení z toho, co si druzí lidé myslí, říkají a dělají.*

Chápat potřebu efektivně spolupracovat s ostatními se žáci mohou naučit během pohybových aktivit a her, které jsou zadávány pro skupinu jako celek. Od teoretických oborů se takové úkoly mohou lišit – v menší míře je při jejich řešení využívána verbální komunikace, o to více je potřeba být vnímavý k ostatním členům skupiny, více se soustředit na jejich výraz, na jejich pocity. Při těchto aktivitách se žáci zároveň učí respektovat i oceňovat odlišné názory a nápady druhých.

- *vytvářet si pozitivní představu o sobě samém, která podporuje jeho sebedůvěru a samostatný rozvoj; ovládat a řídit svoje jednání a chování tak, aby dosáhl pocitu sebeuspokojení a sebeúcty.*

Taneční a pohybová výchova klade velký důraz na vnitřní svět žáka – jeho zážitky, prožitky a zkušenosti. Je propojena s jeho každodenním životem, týká se bezprostředně jeho bytosti. To je významný předpoklad pro rozvoj vnímání sebe sama. Žák se prostřednictvím pohybu a tvůrčí činnosti učí poznávat své tělo a jeho zákonitosti i své pocity. Tanec mu pomáhá naučit se sám sobě naslouchat a vytvořit si o sobě pozitivní představu. Vědomí sebe sama, své existence v prostoru a sounáležitosti se skupinou podporují sebedůvěru a sebeúctu žáka. Vzhledem k zaměření taneční výchovy „nevýkonnostním“ směrem si mohou tyto dovednosti osvojit i žáci, kterým v ostatních oborech není dopřáno zažít úspěch a s ním pocit sebeuspokojení.

Kompetence komunikativní

Komunikativní kompetence úzce souvisí s předešlou kompetencí sociální a personální. Schopnost komunikovat usnadňuje naši existenci ve společnosti a umožňuje vstupovat do rozmanitých sociálních interakcí. Podle Belze představuje tato schopnost jednu z nejčastěji požadovaných klíčových kompetencí na trhu práce (Belz, 2001). Proto by jejímu rozvoji měl být během vzdělávání věnován dostatek prostoru. Nás bude zajímat, zda je možné tuto kompetenci rozvíjet i v rámci taneční a pohybové výchovy. Nejdříve se podíváme, jaké

dovednosti je potřeba pro získání komunikativní kompetence během základního vzdělávání nabýt.

Na konci základního vzdělávání by měl žák (podle RVP ZV, 2010, s. 15):

- *formulovat a vyjadřovat své myšlenky a názory v logickém sledu, vyjadřovat se výstižně, souvisle a kultivovaně v písemném i ústním projevu.*
- *naslouchat promluvám druhých lidí, porozumět jim, vhodně na ně reagovat, účinně se zapojovat do diskuse, obhajovat svůj názor a vhodně argumentovat.*
- *rozumět různým typům textů a záznamů, obrazových materiálů, běžně užívaných gest, zvuků a jiných informačních a komunikačních prostředků, přemýšlet o nich, reagovat na ně a tvořivě je využívat ke svému rozvoji a k aktivnímu zapojení se do společenského dění.*
- *využívat informační a komunikační prostředky a technologie pro kvalitní a účinnou komunikaci s okolním světem.*
- *využívat získané komunikativní dovednosti k vytváření vztahů potřebných k plnohodnotnému soužití a kvalitní spolupráci s ostatními lidmi.*

Propojení rozvoje kompetence komunikativní s taneční a pohybovou výchovou už se nezdá na první pohled tak zřejmé jako u kompetence předešlé, neboť komunikace, jak ji známe především, tedy v podobě verbální, není hlavní náplní tohoto oboru. K rozvoji dovedností verbálně komunikovat není během výuky poskytováno tolik možností jako při většině ostatních vzdělávacích oborů. Mnohem více prostoru je však pro rozvoj komunikace neverbální – přenos sdělení pomocí očního kontaktu, držení těla, gest, mimiky a samozřejmě především pomocí pohybu. Taneční výchova tak dává rozvoji komunikativní kompetence nový rozměr:

- Žáci se učí vyjadřovat své myšlenky bez pomoci slov, stejným způsobem se učí vnímat sdělení druhých a tyto získané dovednosti využívají k vytváření a prohlubování vztahů s ostatními.
- Je poskytován prostor pro emocionálně zabarvená vyjádření – obsah komunikace tvoří především osobní prožitky žáků. Žáci se učí vyjadřovat své emoce a naslouchat emocím druhých.

- Žáci se učí chápat komunikaci prostřednictvím umění. Učí se naslouchat a porozumět obsahu uměleckého díla.

Kompetence občanské

Kompetence občanské znamenají pro naši existenci ve společnosti jistý morální náboj. Jejich zastoupení ve školním kurikulu se snaží obohatit společnost o jedince, kteří jsou schopni altruismu, tolerance, zodpovědnosti a respektu k hodnotám. Všechny tyto aspekty jsou pro fungování zdravé společnosti nepostradatelné. Může k rozvoji této kompetence přispět i taneční a pohybová výchova? Nejdříve se podívejme, jakými dovednostmi je občanská kompetence v RVP ZV definována.

Na konci základního vzdělávání by měl žák (podle RVP ZV, 2010, s. 16):

- *respektovat přesvědčení druhých lidí, vážit si jejich vnitřních hodnot, být schopen vcítit se do situací ostatních lidí, odmítat útlak a hrubé zacházení, uvědomovat si povinnost postavit se proti fyzickému i psychickému násilí.*
- *chápat základní principy, na nichž spočívají zákony a společenské normy, být si vědom svých práv a povinností ve škole i mimo školu.*
- *rozhodovat se zodpovědně podle dané situace, poskytnout dle svých možností účinnou pomoc a chovat se zodpovědně v krizových situacích i v situacích ohrožujících život a zdraví člověka.*
- *respektovat, chránit a ocenit naše tradice a kulturní i historické dědictví, projevovat pozitivní postoj k uměleckým dílům, smysl pro kulturu a tvořivost, aktivně se zapojovat do kulturního dění a sportovních aktivit.*
- *chápat základní ekologické souvislosti a environmentální problémy, respektovat požadavky na kvalitní životní prostředí, rozhodovat se v zájmu podpory a ochrany zdraví a trvale udržitelného rozvoje společnosti.*

I v tomto případě nalezneme několik bodů, ve kterých může dojít k propojení taneční a pohybové výchovy s rozvojem zmíněné klíčové kompetence. Jedním z nich je rozvoj dovednosti empatie a respektu přesvědčení a hodnot druhých lidí. Během tanečních aktivit, především během tvůrčích činností, vzniká mezi žáky atmosféra rovnosti. Každý má právo na vyjádření sebe sama, na své vlastní pojetí reality, na své vlastní přesvědčení a hodnoty. Žáci

se mohou tyto odlišnosti naučit nejen vnímat, ale i respektovat a chápat jejich pozitivní význam. Důraz na skupinové aktivity a posilovaný pocit sounáležitosti s kolektivem pomáhají žákům rozvíjet vlastní pocit odpovědnosti. Učí se být odpovědní nejen v postoji ke skupině, ale i sami k sobě, svému tělu a svému zdraví.

Další dovedností, jejíž získání může taneční a pohybová výchova podpořit, je respekt a ocenění kulturního dědictví a získání pozitivního postoje k uměleckým dílům. Žáci se prostřednictvím vlastní činnosti učí chápat, co je to umění a jaký je jeho význam. Díky zážitkům z vlastní tvůrčí činnosti dokážou pochopit její podstatu a smysl, který může pro lidský život mít. Tyto dovednosti pak mohou žákům pomoci aktivně se zapojovat do kulturního dění v jejich okolí.

Kompetence k učení

Kompetence k učení je ve vzdělávání nezbytná. Díky ní má žák schopnost operovat s velkým množstvím nových informací, kterých se mu dostává nejen během výuky ve škole. V souvislosti s ní je možné realizovat ideu celoživotního vzdělávání, které se v současném světě stává téměř nezbytnou záležitostí. Abychom mohli tvrdit, že i tato kompetence může být rozvíjena v průběhu taneční a pohybové výchovy, musíme si nejdříve uvědomit, že existují různé druhy učení. Učení verbální a pojmové je v průběhu taneční a pohybové výuky zastoupeno v minimální míře, do popředí se dostává především učení senzomotorické a sociální.

Na konci základního vzdělávání by měl žák (podle RVP ZV, 2010, s. 14):

- *vybírat a využívat pro efektivní učení vhodné způsoby, metody a strategie, plánovat, organizovat a řídit vlastní učení, projevovat ochotu věnovat se dalšímu studiu a celoživotnímu učení.*
- *vyhledávat a třídit informace a na základě jejich pochopení, propojení a systematizace je efektivně využívat v procesu učení, tvůrčích činnostech a praktickém životě.*
- *operovat s obecně užívanými termíny, znaky a symboly, uvádět věci do souvislostí, propojovat do širších celků poznatky z různých vzdělávacích oblastí a na základě toho si vytvářet komplexnější pohled na matematické, přírodní, společenské a kulturní jevy.*
- *samostatně pozorovat a experimentovat, získané výsledky porovnávat, kriticky posuzovat a vyvozovat z nich závěry pro využití v budoucnosti.*

- *poznávat smysl a cíl učení, mít pozitivní vztah k učení, posoudit vlastní pokrok a určit překážky či problémy bránící učení, naplánovat si, jakým způsobem by mohl své učení zdokonalit, kriticky zhodnotit výsledky svého učení a diskutovat o nich.*

Budeme-li tedy vnímat jednotlivé dovednosti z pohledu učení senzomotorického a sociálního, je zřejmé, že i pro rozvoj této kompetence může být výchova tancem a pohybem užitečná. I v tomto oboru si žák může osvojit potřebné strategie a metody učení, které může použít i při aktivitách mimo rámec výuky v každodenním životě. Získané poznatky může využít při vlastní tvůrčí činnosti. Při vhodném výběru témat hodin a námětů pro jednotlivé činnosti může docházet i k propojení s obsahem jiných vzdělávacích oborů, což žákům umožňuje chápat věci v širších souvislostech a propojovat své poznatky do větších celků. Spolu se zvládnutím základních principů má žák možnost pochopit smysl učení zacházet se svým tělem a svými emocemi a postupně i posoudit vlastní výsledky a pokroky.

Kompetence k řešení problému

Schopnost řešit problémy znamená „*připravenost a schopnost jednotlivce převzít v přiměřeném rozsahu odpovědnost nebo spoluodpovědnost, zpracovávat samostatně informace, plánovat výsledky, dokumentovat a shrnovat, systematickými postupy a prozíravým myšlením optimalizovat průběh prací*“ (Belz, 2001, s. 231). Tato schopnost je úzce spojena s kreativitou. Je tedy zřejmé, že i tato kompetence najde pro svůj rozvoj v taneční a pohybové výchově místo, protože kreativita je neodmyslitelnou součástí tvůrčí a umělecké činnosti.

Na konci základního vzdělávání by měl žák (podle RVP ZV, 2010, s. 15):

- *vnímat nejružnější problémové situace ve škole i mimo ni, rozpoznat a pochopit problém, přemýšlet o nesrovnalostech a jejich příčinách, promyslet a naplánovat způsob řešení problémů a využívat k tomu vlastního úsudku a zkušeností.*
- *vyhledat informace vhodné k řešení problému, nacházet jejich shodné, podobné a odlišné znaky, využívat získané vědomosti a dovednosti k objevování různých variant řešení, nenechat se odradit případným nezdarem a vytrvale hledat konečné řešení problému.*
- *samostatně řešit problémy; volit vhodné způsoby řešení; užívat při řešení problémů logické, matematické a empirické postupy.*

- *ověřovat prakticky správnost řešení problémů a osvědčené postupy aplikovat při řešení obdobných nebo nových problémových situací, sledovat vlastní pokrok při zdolávání problémů.*
- *kriticky myslet, činit uvážlivá rozhodnutí, být schopen je obhájit, uvědomovat si zodpovědnost za svá rozhodnutí a výsledky svých činů zhodnotit.*

Tyto dovednosti se zdají být na první pohled taneční a pohybové výchově vzdálené. Pokud se však zaměříme na objasnění termínu „problém“, dojdeme k závěru, že tato vzdálenost nemusí být zdaleka tak velká. Problémem se rozumí teoretická nebo praktická obtíž, kterou žák samostatně řeší svým vlastním aktivním zkoumáním (Infogram, 2011). Takovým problémem tedy může být i zadání tématu, situace pro tvůrčí uměleckou činnost. Žáci se v průběhu výchovy naučí určitým pravidlům pro používání svého těla, vnímání hudebního doprovodu, orientace v prostoru a tyto poznatky pak na základě vlastního úsudku k řešení zadaného úkolu využijí. Můžeme tedy říci, že přestože získání kompetence k řešení problémů není hlavní náplní tohoto oboru, při správném naplánování výuky mohou být i tyto žákovy dovednosti rozvíjeny.

Kompetence pracovní

Kompetence je souborem schopností a dovedností, které žáci využijí při pracovní činnosti. Už podle názvu můžeme tedy soudit, že s taneční a pohybovou výchovou, jakožto výchovou uměleckou, patrně nenalezneme žádné propojení.

Na konci základního vzdělávání by měl žák (podle RVP ZV, 2010, s. 17):

- *používat bezpečně a účinně materiály, nástroje a vybavení, dodržovat vymezená pravidla, plnit povinnosti a závazky, adaptovat se na změněné nebo nové pracovní podmínky*
- *přistupovat k výsledkům pracovní činnosti nejen z hlediska kvality, funkčnosti, hospodárnosti a společenského významu, ale i z hlediska ochrany svého zdraví i zdraví druhých, ochrany životního prostředí i ochrany kulturních a společenských hodnot*
- *využívat znalosti a zkušenosti získané v jednotlivých vzdělávacích oblastech v zájmu vlastního rozvoje i své přípravy na budoucnost, činit podložená rozhodnutí o dalším vzdělávání a profesním zaměření*

- *orientovat se v základních aktivitách potřebných k uskutečnění podnikatelského záměru a k jeho realizaci, chápat podstatu, cíl a riziko podnikání, rozvíjet své podnikatelské myšlení*

Možné styčné body bychom mohli najít v případě, pokud by se jednalo o výchovu profesionálních tanečníků. Ale jak již bylo v této práci podotknuto, taneční a pohybová výchova v základním vzdělávání si klade úplně jiné cíle a s profesionální činností má jen velmi málo společného.

3.4 Vztah TPV k vybraným vzdělávacím oblastem a průřezovým tématům

V této kapitole bych se ráda zabývala taneční a pohybovou výchovou z hlediska jejího postavení v kurikulu pro základní vzdělávání. Zaměřím se na její vztah k vybraným průřezovým tématům (Osobnostní a sociální výchova) a vzdělávacím oblastem (Člověk a zdraví, Umění a kultura). Na základě rozboru jejich vzdělávacího obsahu a tematických okruhů bych chtěla poukázat na určité podobnosti s obsahem taneční a pohybové výchovy a z nich vyplývající vzájemnou blízkost oborů.

Cílem této kapitoly je najít souvislosti mezi TPV a vybranými obory na základě společných cílů a příbuzných témat. Chtěla bych poukázat na možnost jejich oboustranného propojení a doplnění, které by mohlo napomoci integraci poznatků z jednotlivých oborů a tím i získání ucelenějšího a hlubšího vzdělání.

3.4.1 TPV a průřezové téma Osobnostní a sociální výchova

Osobnostní a sociální výchova (dále jako OSV) je jedním z průřezových témat základního vzdělávání. OSV je „*disciplína zabývající se rozvojem životních kompetencí v oblasti osobního života se sebou samou/samým a života v mezilidských vztazích*“ (Valenta, 2006, s. 13). Obsah OSV je zachycen v RVP ZV v podobě tematických okruhů rozdělených do tří skupin na témata týkající se osobnostního, sociálního a morálního rozvoje žáka.

Taneční a pohybová výchova se stejně jako OSV zaměřuje na žáka z pohledu rozvoje jeho osobnosti, jeho sociálních dovedností i morální stránky. Společná oběma předmětům je i jejich propojenost s každodenním životem a snaha obohatit žáka o takové vědomosti, dovednosti a postoje, které mu pomohou vést snadnější a kvalitnější život se sebou samým i ve společnosti druhých lidí. Podobnost cílů OSV a TPV je důvodem, proč se v této kapitole

budu věnovat jejich vzájemnému vztahu. V následující části textu se pokusím přiblížit jednotlivá témata OSV a určit, zda existuje možnost jejich realizace v TPV.

Obsah tématu:

Osobnostní rozvoj

- *Rozvoj schopností poznávání*

Činnosti zaměřené na rozvoj poznávacích schopností zahrnují cvičení smyslového vnímání, pozornosti a soustředění, cvičení dovedností zapamatování, řešení problémů a rozvíjení dovedností potřebných pro učení a studium. TPV může přispívat ke zdokonalování smyslového vnímání. Žáci při ní rozvíjí nejen zrak a sluch, pohybové aktivity poskytují mnoho příležitostí také pro hmatové vjemy. Určitě lze tento obor využít i pro cvičení pozornosti, koncentrace a také paměti, zejména pohybové.

- *Sebepoznání a sebepojetí*

K tomuto tématu patří veškeré poznávání a chápání vlastní osoby. Týká se fyzické i psychické stránky, chování, postojů k sobě samému i k druhým. Prostřednictvím tance žák postupně poznává své tělo a možnosti, které jsou s ním spojené. Tvůrčí aktivity vychází z vlastní zkušenosti žáků, z jejich osobních zážitků a pocitů. Nabízí tedy příležitost soustředit se více na své nitro a dojít k hlubšímu poznání sebe sama.

- *Seberegulace a sebeorganizace*

V tomto bodě OSV nabízí cvičení sebekontroly a sebeovládání, rozvíjí dovednosti organizace vlastního času, plánování učení a studia, stanovování osobních cílů a kroků k jejich dosažení. TPV může pomoci k realizaci tohoto tématu v oblasti seberegulace. Zejména při pohybové průpravě je potřeba určité sebekázně a vůle, aby se žák naučil své tělo při tanečním pohybu správně používat. Určitá míra sebeovládání a sebekontroly je nutná také při respektování pravidel pohybových a tanečních her.

- *Psychohygienu*

Psychohygienu zahrnuje dovednosti pro pozitivní naladění mysli a dobrý vztah k sobě samému, sociální dovednosti pro předcházení stresům v mezilidských vztazích, dobrou organizaci času, dovednosti zvládání stresových situací, případně hledání

pomoci při potížích. TPV pěstuje v žácích kladný vztah k fyzickým aktivitám, nabízí tak pohyb jako jednu z alternativ pro udržování psychické pohody.

- *Kreativita*

K tomuto tématu patří cvičení pro rozvoj pružnosti nápadů, originality, schopnosti vidět věci jinak, citlivosti, schopnosti realizovat nápady, ale také dovednost využívat tvořivost v mezilidských vztazích. I toto téma může být realizováno v TPV, protože tvořivost, originalita i citlivost jsou neodmyslitelnou součástí tvůrčí umělecké výchovy. Nezbytný je však takový přístup pedagoga, který pojímá TPV skutečně jako tvůrčí uměleckou činnost.

Sociální rozvoj

- *Poznávání lidí*

Pod tímto tématem, podporujícím sociální rozvoj žáků, je zahrnuto vzájemné poznávání se ve skupině, rozvoj pozornosti vůči odlišnostem a hledání výhod v odlišnostech i chyby při poznávání lidí. Pro rozvoj těchto dovedností je TPV obzvláště příhodná, neboť nabízí prostřednictvím pohybových aktivit nevšední situace, díky nimž se žáci mezi sebou poznávají z jiného úhlu pohledu, v umělecko-tvůrčím kontextu.

- *Mezilidské vztahy*

V rámci tohoto bodu OSV napomáhá péči o dobré vztahy, rozvíjí chování podporující dobré vztahy, empatii, respektování druhých nebo ochotu pomoci. Stejně jako v předchozím případě, i pro toto téma poskytuje TPV prostor. Pokud pedagog napomůže vytvoření atmosféry důvěry a porozumění, nabízí obor vhodné podmínky pro rozvoj kvalitnějších vztahů mezi žáky. Na základě citlivého vnímání druhých se rozvíjí dovednosti empatie, respektu, vzájemné podpory a pomoci.

- *Komunikace*

Téma komunikace obsahuje cvičení pozorování a empatického, aktivního naslouchání, rozvoj dovedností pro sdělování verbální i neverbální, umění vedení dialogu, komunikaci v různých situacích a efektivní strategie komunikace. I komunikace patří jistě do náplně TPV. V tomto případě však TPV neposkytuje

zřejmě tolik prostoru jako ostatní obory. Nejvíce možností se nabízí pro rozvoj komunikace neverbální.

- *Kooperace a kompetice*

K tomuto bodu patří aktivity rozvíjející individuální i sociální dovednosti pro kooperaci i pro zvládání situací soutěže a konkurence. Tato témata určitě mohou najít své uplatnění ve výuce, která probíhá v rámci kolektivu. Nezbytným předpokladem je však opět postoj pedagoga - pokud bude mít zájem rozvoj těchto dovedností do hodin zapojit, své místo najdou zejména při pohybových a tanečních hrách.

Morální rozvoj

- *Řešení problémů a rozhodovací dovednosti*

OSV rozvíjí dovednosti pro řešení problémů a pro rozhodování v různých životních situacích. TPV může nabídnout problémové situace odlišné od těch, které se objevují v intelektuálně orientovaných oborech. Objevují se zejména v rámci činností improvizčních, případně vlastní tvorby a při jejich řešení je obzvláště akcentována kreativita.

- *Hodnoty, postoje, praktická etika*

Tato část obsahu se věnuje uvědomování si vlastních i cizích postojů a hodnot, rozvoji prosociálního chování a morálního povědomí. V průběhu TPV se žák učí respektu k druhým, odpovědnosti za své chování, spolehlivosti a celkově fungování v kolektivu. Tyto dovednosti, které během výchovy získá, mohou pozitivně ovlivnit jeho morální vývoj.

Na základě analýzy témat osobnostní a sociální výchovy můžeme říci, že by bylo možné mnohá tato témata realizovat prostřednictvím taneční a pohybové výchovy. Prostředí i aktivity, které TPV nabízí, jsou vhodné pro rozvoj většiny dovedností, schopností i postojů, které má OSV formovat.

3.4.2 TPV a vzdělávací oblast Člověk a zdraví

Vzdělávací oblast Člověk a zdraví si klade za cíl předat žákům takové vědomosti a dovednosti, které jim pomohou vést zdravý život, tzn. život vyrovnaný po stránce fyzické, psychické i sociální. Žáci by se měli naučit chápat sebe jako živé bytosti – uvědomovat si své potřeby a chovat se zodpovědně vůči sobě, uvědomovat si hodnotu zdraví a také důležitost prevence působení negativních vlivů na osobnost. Oblast je orientována především praktickým směrem, aby žáci mohli získané vědomosti a dovednosti snáze uplatnit v každodenním životě.

Oblast Člověk a zdraví je rozdělena do dvou oborů – Výchova ke zdraví a Tělesná výchova a její „vzdělávací obsah prolíná do ostatních vzdělávacích oblastí, které jej obohacují nebo využívají (aplikují)...“ (RVP ZV, 2007, s. 72). Důvodem, proč se zabývá vztahem mezi TPV a vzdělávací oblastí Člověk a zdraví, je komplementarita jejich cílů a podobnost témat, která se v jejich obsahu objevují.

V následující části textu se pokusím rozebrat obsah obou oborů z oblasti Člověk a zdraví a zamyslet se nad tím, ve kterých tématech by se mohly prolínat a vzájemně se obohatit ve spojení s taneční a pohybovou výchovou.

Výchova ke zdraví

„Výchova ke zdraví přináší základní poznání o člověku v souvislosti s preventivní ochranou jeho zdraví. Učí žáky aktivně rozvíjet a chránit zdraví v propojení všech jeho složek (sociální, psychické a fyzické) a být za ně odpovědný“ (RVP ZV, 2007, s. 72).

Obsah oboru:

- *Vztahy mezi lidmi a formy soužití*

K tomuto bodu patří mimo jiné témata kamarádství, přátelství nebo také vztahy a pravidla soužití ve škole, ve vrstevnické skupině. Tyto náměty jsou jistě aktuální ve všech vzdělávacích oborech, stejně tak i v taneční a pohybové výchově, která poskytuje nemálo podnětů k navazování pozitivních vztahů mezi žáky, k navozování pocitů lidské blízkosti a spřízněnosti i k dodržování a utužování pravidel soužití a spolupráce.

- *Změny v životě člověka a jejich reflexe*

Pod tímto bodem najdeme také otázky spojené s dětstvím, pubertou, dospíváním a souvisejícími změnami. I tato témata by mohla najít v propojení s taneční a pohybovou výchovou své uplatnění. K jejich reflexi by mohlo dojít zejména v oblasti výběru námětů pro tvůrčí činnost. Ale projeví se zřejmě i ve vnímání změn vlastního těla ve spojení s pohybovou aktivitou.

- *Zdravý způsob života a péče o zdraví*

V tomto bodě jsou rozpracována témata výživy, tělesné a duševní hygieny, režimu dne a preventivní ochrany před nemocemi. Tyto náměty sice přímo v obsahu taneční a pohybové výchovy nenajdeme, ale nepřímo s ní nepochybně souvisí. Kdo se věnuje pohybu, určitě by se měl zabývat i tím, jestli je vyvážená jeho strava, zda má vytvořený optimální denní režim a jestli dodržuje základní pravidla hygieny.

- *Rizika ohrožující zdraví a jejich prevence*

Zde se taneční a pohybová výchova s výchovou ke zdraví setkává zejména u těchto témat – stres a jeho vztah ke zdraví, ochrana zdraví a auto-destruktivní závislosti. Co se týče tématu stresu, může tanec a pohyb působit jako relaxační technika a jako „protistresová“ prevence. Téma ochrany zdraví může být naplněno v rámci pochopení principů zdravého a tělu prospěšného pohybu (přiměřená nejednostranná zátěž, zahřátí a protažení těla před výkonem, dodržování bezpečnosti pohybu). U tématu auto-destruktivních závislostí může tanec a pohyb opět zapůsobit jako prostředek preventivní ochrany.

- *Hodnota a podpora zdraví*

K tomuto bodu může taneční a pohybová výchova přispět vedením žáků k pozitivnímu vztahu k pohybovým aktivitám. Kladný vztah k pohybu působí jako nezanedbatelná prevence proti různým negativním vlivům na organismus a podněcuje celkově zdravější životní styl a větší životní spokojenost.

- *Osobnostní a sociální rozvoj*

V tomto bodu se opět dostáváme k tématům, o kterých jsme se zmiňovali již při obsahové náplni Osobnostní a sociální výchovy – sebepoznání a sebepojetí, seberegulace a sebeorganizace, psychohygiena, mezilidské vztahy, komunikace,

kooperace a morální rozvoj. Nemusíme tedy již obsáhle objasňovat, že jsou tato témata oběma oborům společná a mohou se vzájemně propojovat a obohacovat.

Tělesná výchova

„Tělesná výchova směřuje na jedné straně k poznání vlastních pohybových možností a zájmů, na druhé straně k poznávání účinků konkrétních pohybových činností na tělesnou zdatnost, duševní a sociální pohodu“ (RVP ZV, 2007, s. 72).

Obsah oboru:

- *Činnosti ovlivňující zdraví*

K těmto činnostem v tělesné výchově patří ty, které žákům pomáhají pochopit, jak je pohyb důležitý pro zdravý život. Vedou žáka ke správným návykům, tak aby pohybová aktivita byla prováděna co nejbezpečněji a byla zdraví skutečně prospěšná. Žáci se učí organizovat svůj pohybový režim, dodržovat hygienu a dbát na bezpečnost při pohybových činnostech. Tyto dovednosti se jistě rozvíjí i během taneční a pohybové výchovy. Pokud žák během školní výuky taneční výchovy získá k tanci kladný vztah, je pravděpodobné, že bude podobné aktivity vyhledávat i mimo školní vyučování. Hygiena a bezpečnost jsou témata, která se nutně musí dotknout jakékoliv pohybové aktivity, bez jejich dodržování by příznivý účinek pohybu na zdraví žáků mohl být nahrazen spíše negativními důsledky.

Dalšími činnostmi, které mají vliv na zdraví, jsou návyky správného držení těla, průpravná, kompenzační a relaxační cvičení, napínací a protahovací cvičení, příprava organismu před pohybovou činností a uklidnění po ní. Upevňování správného držení těla prostupuje celou taneční a pohybovou výchovou. Její náplní mohou být i různá cvičení, zejména však průpravná a relaxační, z toho důvodu, že je taneční a pohybová výchova jako obor na základní škole pojímána spíše jako umělecká tvůrčí činnost než jako snaha o ovládnutí taneční techniky a o dosahování velkých výkonů. Příprava organismu před pohybovou činností a jeho uvolnění po ní by měly být součástí každé pohybové aktivity, tedy i tento bod může být oběma výchovám společný.

- *Činnosti ovlivňující úroveň pohybových dovedností*

Tato část obsahu tělesné výchovy se zaměřuje na ovládnutí základů jednotlivých pohybových činností a druhů sportu. Žáci si osvojují mimo jiné základy, atletiky, plavání, bruslení nebo sportovních her. Tyto aktivity jsou specifické pouze pro obor tělesné výchovy.

I v tomto bodu však najdeme činnosti, které mohou úzce souviset i s taneční a pohybovou výchovou. Jednou z nich jsou základy gymnastiky. Objevují se v nich průpravná cvičení, která jsou vystavěna na stejných principech jako v taneční průpravě. Společnou náplní je i pohyb s náčiním. Další ze společných činností jsou pohybové hry, které tvoří přímo jednu z oblastí učiva taneční a pohybové výchovy a rytmické a kondiční formy cvičení pro děti. Kondiční cvičení s tvořivou taneční výchovou sice nemá moc společného, ale pod tímto bodem jsou v RVP ZV zařazeny i základy estetického pohybu, vyjádření melodie a rytmu pohybem a jednoduché tance. Propojení s taneční a pohybovou výchovou je tedy nesporné.

- *Činnosti podporující pohybové učení*

K činnostem, které podporují pohybové učení, patří ty, díky nimž se žáci naučí během pohybových aktivit účelně komunikovat, orientovat se v potřebných organizačních záležitostech, v hodnocení pohybových dovedností, ale také rozumět základním pravidlům jednotlivých her, soutěží a závodů i sportovního chování. Tyto činnosti jsou zaměřeny jednoznačně na sportovní prostředí. Za jediný styčný bod s taneční a pohybovou výchovou lze považovat získávání dovednosti komunikovat během pohybových aktivit a řešit organizační záležitosti v souvislosti s prostorem.

Na základě stručného obsahového rozboru můžeme říci, že obor Výchova ke zdraví a TPV se v mnohých tématech doplňují, v některých dokonce i shodují. Pohyb je součástí zdravého způsobu života, není tedy překvapující, že Výchova ke zdraví má obsahově k taneční a pohybové výchově tak blízko. Této blízkosti by jistě bylo možné a zřejmě i vhodné v edukační praxi využít, aby došlo k lepšímu propojení poznatků z jednotlivých oborů a také ke snadnější aplikaci do každodenního života.

Také Tělesná výchova a TPV se k sobě v některých činnostech zřetelně blíží (např. komunikace, organizace během pohybových aktivit), v některých se dokonce přímo shodují (pohybové hry, pohybová průprava). Jednotlivé činnosti, které v rámci jejich výuky probíhají, jsou však poznamenány celkovým charakterem oborů. Tělesná výchova se přiklání spíše k výchově sportovní, akcentuje především výkon, Taneční a pohybová výchova je oproti

tomu výchovou uměleckou, důraz klade na tvořivost a sebevyjádření. Přestože v obou oborech probíhají stejné činnosti, jejich výchovné poselství a vliv, který na žáky mají, mohou být rozdílné.

3.4.3 TPV a vzdělávací oblast Umění a kultura

Vzdělávací oblast Umění a kultura nabízí žákům „*jiné než pouze racionální poznání světa*“ (RVP ZV, 2007, s. 64). Obory, které do této oblasti náleží se společně snaží vést žáky k estetickému vnímání a cítění a k rozvoji tvořivosti. Základními obory jsou výtvarná a hudební výchova. Školy ale mají možnost obohatit svou nabídku vzdělávání v této oblasti o nově zavedené obory dramatická výchova, taneční a pohybová výchova nebo filmová/audiovizuální výchova.

V následující části textu se budu zabývat vztahem mezi TPV a Hudební výchovou. Tyto dva obory se částečně shodují ve svých cílech, z části se dokonce i obsahově překrývají. Pomocí obsahového rozboru Hudební výchovy se pokusím na společná témata poukázat.

Hudební výchova

„*Hudební výchova vede žáka prostřednictvím vokálních, instrumentálních, hudebně pohybových a poslechových činností k porozumění hudebnímu umění, k aktivnímu vnímání hudby a zpěvu a jejich využívání jako svébytného prostředku komunikace*“ (RVP ZV, 2007, s. 64).

Obsah oboru:

- *Vokální činnosti*

Při vokálních činnostech se žáci učí správnému pěveckému a mluvnímu projevu, vnímání hudebního rytmu při realizaci písni, dvojhlasu a vícehlasu, intonaci, vokální improvizaci a záznamu vokální hudby. Tyto dovednosti jsou specifické pouze pro hudební výchovu, ale v malé míře může k jejich prohlubování přispět i taneční a pohybová výchova, zejména u dovedností týkajících se realizace písni v rámci pohybových a tanečních her se zpěvem.

- *Instrumentální činnosti*

Při instrumentálních činnostech se žáci věnují hře na hudební nástroje a s tím spojené rytmizaci, stylizaci, improvizaci a záznamu hudby. I tyto dovednosti jsou úzce

vázané pouze na hudební výchovu. Je ovšem možné je při taneční a pohybové výchově použít a tím ji obohatit (např. doprovodem pohybu hrou na Orffovy nástroje).

- *Hudebně pohybové činnosti*

Už při pohledu na název tohoto okruhu činností je zřejmé, že se v této oblasti bude hudební výchova s výchovou taneční a pohybovou v mnohém setkávat a doplňovat. Žáci se mají během těchto činností naučit taktovat základní takty, doprovázet hudbu pohybem (prostřednictvím tanečních her se zpěvem a jednoduchých lidových tanců), vyjádřit hudbu pohybem (pomocí pantomimy a pohybové improvizace), reagovat na změny hudby a orientovat se v prostoru. S výjimkou taktování tvoří tyto činnosti rovněž náplň taneční a pohybové výchovy. V té je jim ovšem věnován větší prostor a důraz je při nich kladen samozřejmě především na stránku pohybovou. Hudba je chápána sice jako důležitý partner pohybu, nikoliv však nezbytný. V hudební výchově je akcentována pochopitelně spíše stránka hudební. Pohyb je chápán pouze jako možnost dalšího rozvoje hudebního vnímání.

- *Poslechové činnosti*

Při poslechových činnostech se žáci učí rozeznávat kvalitu tónů, vztahy mezi nimi, vnímat hudební výrazové prostředky a hudební prvky se sémantickým nábojem, rozlišovat hudební styly, žánry a formy a slovně interpretovat hudbu. Tyto dovednosti najdou jistě uplatnění i v taneční a pohybové výchově. Žáci se musí nejdříve naučit hudbu vnímat (její rytmus, melodii, dynamiku a harmonii), teprve potom ji mohou správně využívat při pohybových a tanečních aktivitách. Porozumění stavbě skladby (hudební formy) je důležité pro tvorbu taneční kompozice a znalost hudebních žánrů a stylů může být potřebná například při výběru skladby pro taneční ztvárnění.

Poté, co jsme provedli rozbor obsahu hudební výchovy a jeho porovnání s obsahem taneční a pohybové výchovy, můžeme říci, že mezi oběma obory existují zřetelné souvislosti. V okruhu činností zaměřených na hudebně pohybové aktivity se oba obory přímo překrývají, přestože každá z výchov vychází samozřejmě ze svého základního zaměření. V ostatním učivu se výchovy spíše doplňují a umožňují využít získané dovednosti v nových souvislostech a tím je prohloubit.

3.5 Podmínky pro zařazení TPV do ŠVP

Pokud chceme, aby taneční a pohybová výchova splnila ve výchově a vzdělávání žáků to, co od ní skutečně očekáváme, je třeba zajistit pro její realizaci náležitě podmínky. Každá škola by měla řádně zvážit, zda je schopná tyto předpoklady zaopatřit, předtím než TPV zařadí do svého vzdělávacího programu. Tyto podmínky jsem si dovolila rozdělit do tří skupin – podmínky vztahující se k času, podmínky vztahující se k prostoru a podmínky vztahující se k pedagogickému zajištění, které se pokusím nyní přiblížit.

1) Podmínky vztahující se k času

Taneční a pohybová výchova je zařazena do Rámcového vzdělávacího programu jako doplňující vzdělávací obor. Pro tyto obory je určena v Rámcovém učebním plánu disponibilní časová dotace, která představuje pro první stupeň ZŠ 14 a pro druhý stupeň ZŠ 24 hodin. „*Škola tuto dotaci využívá k realizaci takových vzdělávacích obsahů, které podporují specifická nadání a zájmy žáků a pozitivně motivují žáky k učení*“ (RVP ZV, 2007, s. 105). Může být tedy podle rozhodnutí ředitele určena nejen pro realizaci doplňujících vzdělávacích oborů, ale i pro průřezová témata, další cizí jazyk, volitelné předměty či pro posílení dotace jednotlivých vzdělávacích oborů.

Pokud se škola rozhodne Taneční a pohybovou výchovu do svého ŠVP zařadit, musí jí věnovat alespoň jednu vyučovací hodinu týdně, nejlépe kontinuálně během celého studia. Taneční výchova je záležitostí dlouhodobou, která spočívá v soustavném a systematickém působení na vychovávaného jedince. Podle slov Evy Blažíčkové: „*Obsah jednotlivých lekcí taneční výchovy je podřízen dlouhodobému záměru, který přesahuje školní sezóny [...] a je vlastně nikdy nekončícím procesem*“ (Blažíčková, 2005, s. 19). Jednohodinová výuka je určena spíše žákům nejmladších ročníků, neboť odpovídá jejich schopnostem soustředění. Pro žáky starší a pokročilejší je výhodnější spojení dvou hodin dohromady, během nichž je snazší dostat vytyčeným cílům. „*Žák potřebuje určitou dobu pro psychické odpoutání od předcházející činnosti a pro soustředění na uvědomělou pohybovou práci*“ (Záděrová-Kytýřová, 1980, s. 17).

2) Podmínky vztahující se k prostoru

Náročnější požadavek pro mnohé školy zřejmě představuje vhodný prostor pro výuku. V této oblasti taneční a pohybová výchova klade celkem specifické nároky. Vymezený prostor by měl být samozřejmě uzpůsoben pohybu. Plocha určená pohybovým aktivitám by měla být dostatečně velká – jako ideální je udávána velikost 10 m² (viz Jeřábková, 1979).

Menší místnost neumožňuje dětem dostatečně volný pohyb a větší místnost je příliš náročná pro orientaci a nenabízí pro výchovu příliš dobrou akustiku. Z tohoto důvodu není zcela ideálním řešením umístit výuku do tělocvičny.

Velká pozornost by měla být věnována podlaze. Povrch by měl být čistý, rovný a bezpečný. V žádném případě by neměla podlaha smekat. To je možné zajistit pokrytím podlahy kobercem, v ideálním případě baletizolem a vhodnou obuví žáků. Prostor by měl být světlý, dobře větraný a celkově by měl napomáhat vytvářet příjemné prostředí pro estetickou výchovu (podle Jeřábkové, 1979). Důležité je také vybavení prostoru. Vhodná je přítomnost klavíru (za předpokladu, že je k dispozici hudební korepetitor) nebo CD přehrávače. Nemělo by chybět ani rozličné náčiní a Orffovy nástroje, které je možné ve výuce různými způsoby využít a jednotlivé aktivity tím velmi obohatit.

Podle dosavadních zkušeností pedagogů, kteří se zúčastnili panelové diskuze ke vzdělávacímu obsahu taneční a pohybové výchovy, je zřejmé, že školy prozatím nejsou dostatečně připravené, alespoň co se týče potřebného prostoru. Využívají především tělocvičny, případně multifunkční prostor, který mají k dispozici. Souhlasím však s názorem, že *„by bylo nešťastné odkládat výuku TPV na dobu, až budou podmínky ideální; je třeba začít s vybavením, které je k dispozici, a postupně se snažit o dosažení ideálního, nebo alespoň vyhovujícího stavu“* (Pastorová, 2010). V opačném případě by realizace TPV představovala pro mnohé školy a jejich ředitele s velkou pravděpodobností neřešitelný problém.

3) Podmínky vztahující se k pedagogickému zajištění

Klíčovým faktorem, který určuje kvalitu výchovy, je pedagog. *„Dobré výsledky ve výuce tance záleží na učiteli, na jeho přístupu k pedagogické práci, na jeho připravenosti a uměleckém cítění, na jeho vztahu k dětem a způsobu práce s nimi“* (Jeřábková, 1979, s. 19). Je tedy zřejmé, že jsou na tanečního pedagoga kladeny vysoké nároky, aby mohl plně využít výchovného potenciálu taneční a pohybové výchovy.

Základním požadavkem je zákonem stanovená odborná kvalifikace. Učitel musí být pro výuku taneční a pohybové výchovy aprobovaný a kompetentní (Metodický portál RVP, 2009). Tato podmínka se však zdá být v současné době poměrně nereálná. Nabídka možností pro získání požadovaného vzdělání je nedostatečná. Taneční pedagogiku lze studovat na Akademii múzických umění v Praze nebo na Janáčkově akademii múzických umění v Brně. Pedagogické minimum ve spojení s tanečním vzděláním nabízí taneční konzervatoře. Tyto alternativy nejsou pro taneční výchovu na základní škole úplně vyhovující, protože *„vzdělání v těchto institucích je zaměřeno výhradně na vzdělávání odborníků a to především*

v konzervativních technikách. Chybí pedagogika dětí od šesti do deseti let a kreativní pedagogika“ (Lössl, 2008, s. 29). Pedagog, který vystuduje akademii nebo absolvuje taneční konzervatoř, není tedy pro výchovu a vzdělávání dětí během povinné školní docházky připraven. Výjimku v tomto ohledu tvoří mezi konzervatořemi Duncan centre Praha, která nabízí svým studentům i metodiku taneční výchovy dětí od šesti let a věnuje se i rozvíjení tvořivých postupů. Nenabízí však kombinovanou formu studia, pro pedagogy z praxe tudíž nepředstavuje nutné řešení problémů s potřebnou kvalifikací¹¹.

Studium, které by bylo přímo zaměřené na taneční a pohybovou výchovu pro děti ve věku školní docházky, nelze tedy absolvovat na žádné vysoké škole ani na vyšší odborné škole. Jedinou možností představuje program celoživotního vzdělávání pedagogů, který nabízí pro zvýšení odborné způsobilosti různé kurzy a semináře. V současnosti se také projednává možnost otevření kombinovaného bakalářského studijního programu na taneční katedře pražské AMU s názvem Taneční propedeutika. Tímto krokem by se výrazně zaplnila mezera v systému tanečního vzdělávání. Problém kvalifikace učitelů by jím však nebyl ještě zcela vyřešen, neboť tento obor jistě nepokryje celou poptávku. Možným řešením by mohlo být zřízení oboru taneční pedagogiky pro děti na pedagogických fakultách. Zatím však zůstává získání potřebné kvalifikace patrně největší překážkou v realizaci taneční a pohybové výchovy na základních školách (viz Pastorová, 2010).

Nyní se zamysleme nad tím, jakými vědomostmi, dovednostmi a postoji by měl disponovat kvalifikovaný pedagog taneční a pohybové výchovy. Jako každý jiný pedagog by se měl především orientovat ve svém oboru, tzn. ovládat nejen metodiku a didaktiku taneční výchovy pro děti, ale i anatomii, fyziologii a kineziologii. Samozřejmostí je znalost psychologie a pedagogiky. Odborně připravený pedagog by měl být připraven organizovat a řídit vyučovací proces, efektivně a srozumitelně komunikovat, hodnotit žáky i jejich výkony. To, co odlišuje tanečního pedagoga od ostatních, je větší důraz na kreativitu a na tvůrčí stránku výuky, nepostradatelné jsou také hudební předpoklady a schopnost práce s hlasem. Žádoucí je osobní zkušenost s tancem jako tvůrčí uměleckou činností. Více než učitelé odborných předmětů by měl dokázat vytvořit pozitivní pracovní klima, chápat žáka jako individualitu, rozpoznat talent a pozitivně ho stimulovat, ale současně věnovat všem žákům stejnou míru své pozornosti¹².

Na kvalitu výchovy má výrazný vliv i přítomnost, popř. absence hudebního pedagoga. Pokud korepetitor chybí a tanec je doprovázen pouze reprodukovanou hudbou

¹¹ Touto problematikou se zabývá Lössl (2008, s. 27-30).

¹² Podle Metodického portálu RVP (2009, s. 6) nebo Blažickové (2005, s. 12-13).

z přehrávače, není možné ve výuce docílit potřebné plynulosti a autentičnosti. Neustálé odbíhání k přehrávači hodinu ruší, na pedagoga klade vyšší nároky na přípravu a žákům je odepřen pravý hudební prožitek. Ani přítomnost korepetitora však nezaručuje vyšší úroveň výchovy. I on musí splňovat určité podmínky, které na něho taneční a pohybová výchova klade. Korepetitor musí být zkušený hráč na svůj nástroj (nejlépe klavír), zároveň však musí být schopen i improvizace a tvorby během vyučovací jednotky (více Mojdl, 2008). Ačkoliv je především hudebníkem, nemůže se soustředit pouze na hudbu, ale musí zároveň vnímat i pokyny tanečního pedagoga a dokázat zachytit smysl a charakter doprovázeného pohybu. Nejlepší variantu tvoří korepetitor, který sám prošel taneční výchovou a může tak být tanečnímu pedagogovi rovnocenným partnerem a důležitou inspirací.

Závěr

Cílem bakalářské práce bylo podat podrobnou charakteristiku nového oboru základního vzdělávání – taneční a pohybové výchovy. Součástí tohoto úkolu bylo především usouvztažnit taneční a pohybovou výchovu s dokumentem RVP ZV, podrobněji vymezit její obsah a cíle, poukázat na to, co může tento obor základnímu vzdělávání nabídnout a co ke svému působení sám potřebuje.

V textu jsem se věnovala dvěma klíčovým tématům – Rámcovému vzdělávacímu programu pro základní vzdělávání a taneční a pohybové výchově. Stěžejní částí práce bylo jejich propojení, tedy pohled na taneční a pohybovou výchovu jako na součást obsahu základního vzdělávání, jejíž existence je určena dokumentem RVP ZV. Zajímala jsem se o proces, který předcházela zavedení TPV do základních škol, a o místo, které TPV v dokumentu zaujímá. Seznámila jsem čtenáře s cíli, které si TPV klade, a s jejím obsahem. Provedla jsem rozbor toho, jak může TPV podpořit rozvoj klíčových kompetencí, a pomocí analýzy obsahu vybraných průřezových témat (Osobnostní a sociální výchova) a vzdělávacích oblastí (Člověk a zdraví; Člověk a umění) jsem identifikovala souvislosti mezi těmito obory a TPV, které by mohly přispět k integrovanějšímu a ucelenějšímu vzdělávání. Dále jsem pojednala o podmínkách, které by měly být splněny pro úspěšnou realizaci TPV na základních školách.

V práci jsem vycházela především z analýzy Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání, ze sborníku referátů z celostátního sympozia o taneční výchově a z dostupných metodických i teoretických publikací o taneční výchově. Na základě prostudované literatury jsem dospěla k závěru, že zavedení taneční a pohybové výchovy do RVP ZV bylo jednoznačně pozitivním krokem. Za předpokladu, že budou splněny podmínky potřebné pro realizaci TPV, může žákům poskytnout prostor nejen pro nové zážitky z pohybu, z vlastní tvořivosti i ze vzájemných vztahů se spolužáky, ale i pro rozvoj klíčových kompetencí a pro propojení poznatků z jednotlivých oblastí vzdělávání a osobních zkušeností.

Závěrem bych ráda upozornila na potřebu dalšího bádání v souvislosti s tímto tématem. Taneční a pohybová výchova jako nový obor základního vzdělávání se potýká zejména s problémem nedostatku teoretických a metodických materiálů. To by se v budoucnu mělo stát jedním z hlavních námětů diskuzí, neboť odstranění této překážky by jistě napomohlo realizaci taneční a pohybové výchovy v základním vzdělávání tak, aby mohl být v budoucnu náležitě využit výchovný potenciál, který nabízí.

Seznam použité literatury

- BELZ, Horst. *Klíčové kompetence a jejich rozvíjení*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-479-6.
- BLAŽÍČKOVÁ, Eva. *Metodika a didaktika taneční výchovy*. Praha: Konzervatoř Duncan Centre, 2005. ISBN 80-7290-166-4.
- Bohuslav Martinů - Špalíček.Eu [online]. 2011 [cit. 2011-02-19]. O projektu. Dostupné z WWW: <http://spalicek.eu/o_projektu>.
- CVEKLOVÁ, Bohumíra. Význam vybraných uměleckých aktivit pro rozvoj osobnosti dítěte. In SMUGALOVÁ, Zuzana. *Taneční výchova a kulturní kapitál*. Praha: Nipos-Artama, 2008. s. 51-64. ISBN 978-80-7068-226-5.
- Eurydice. *Struktury systémů vzdělávání a odborné přípravy v Evropě* [online]. 2009/2010 [cit. 2011-04-06]. Dostupné z WWW: <http://www.msmt.cz/uploads/VKav_200/Eu_CZ_2010/educz_0910.pdf>.
- Infogram. *Infogram : Portál pro podporu informační gramotnosti* [online]. 2011 [cit. 2011-04-07]. Vyučovací metody - problémové vyučování. Dostupné z WWW: <<http://www.infogram.cz/article.do?articleId=1306>>.
- JEŘÁBKOVÁ, Jarmila. *Taneční příprava*. Praha: SPN, 1979.
- KITZBERGER, Jindřich. Metodický portál, Články: „Rámcové vzdělávací programy a jejich úpravy“ [online]. 22. 07. 2010.[cit. 21. 02. 2011.]. ISSN 1802-4785. Dostupný z WWW: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/c/ZKA/9327/RAMCOVE-VZDELAVACI-PROGRAMY-A-JEJICH-UPRAVY.html>>.
- KRÖSCHLOVÁ, Jarmila. *Výrazový tanec*. Praha: Orbis, 1964.
- KRÖSCHLOVÁ, Jarmila. *Nauka o pohybu*. Praha: SPN, 1975.
- KURKOVÁ, Libuše. *Dětská tvořivost v hudbě a pohybu*. Praha: SPN, 1981.
- KURKOVÁ, Libuše. *Tanec a hudba*. Praha: SPN, 1987.
- LÁZŇOVSKÁ, Lenka. Kulturní kapitál a taneční výchova. In SMUGALOVÁ, Zuzana. *Taneční výchova a kulturní kapitál*. Praha: Nipos-Artama, 2008. s. 5-9. ISBN 978-80-7068-226-5.
- LÖSSL, Jiří. *Metodický portál RVP* [online]. 2009 [cit. 2011-02-19]. Proč si myslíte, že patří TPV do výuky na ZŠ? Dostupné z WWW: <<http://diskuze.rvp.cz/viewtopic.php?f=149&t=407>>.
- LÖSSL, Jiří. Taneční školství zblízka. In SMUGALOVÁ, Zuzana. *Taneční výchova a kulturní kapitál*. Praha: Nipos-Artama, 2008. s. 24-32. ISBN 978-80-7068-226-5.

- Metodický portál RVP* [online]. 2009 [cit. 2011-02-19]. TPV charakteristika a vzdělávací obsah. Dostupné z WWW: <<http://diskuze.rvp.cz/download/file.php?id=257>>.
- PASTOROVÁ, Markéta, et al. *Metodický portál RVP* [online]. 2010 [cit. 2011-02-19]. Taneční a pohybová výchova – metodická podpora. Dostupné z WWW: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/8017/tanecni-a-pohybova-vychova-metodicka-podpora.html>>.
- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Pomůcka na pomoc učitelům*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2010.
- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007.
- SMETANOVÁ, Lenka. Dítě v současném světě z pohledu lékaře. In SMUGALOVÁ, Zuzana. *Taneční výchova a kulturní kapitál*. Praha: Nipos-Artama, 2008. s. 13-17. ISBN 978-80-7068-226-5.
- Tanec Praha o. s. *Tanec dětem* [online]. 2011 [cit. 2011-02-19]. Dostupné z WWW: <<http://www.tanecdetem.cz>>.
- Taneční studio Light. *Taneční studio Light* [online]. 2011 [cit. 2011-04-09]. Tanec školám. Dostupné z WWW: <<http://www.tanecnistudiolight.cz/inpage/tanec-skolam/>>.
- VALENTA, Josef. *Osobnostní a sociální výchova a její cesty k žákovi*. Kladno: AISIS, c2006. ISBN 80-239-4908-X.
- VYORAL, Andrej. Taneční výchova v systému vzdělávání ČR. In SMUGALOVÁ, Zuzana. *Taneční výchova a kulturní kapitál*. Praha: Nipos-Artama, 2008. s. 33-36. ISBN 978-80-7068-226-5.
- Výzkumný ústav pedagogický. *Změnový list k Rámcovému vzdělávacímu programu pro základní vzdělávání* [online]. 2009 [cit. 2011-04-07]. Dostupné z WWW: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/Zmenovy-list_RVP-ZV.pdf>.
- ZÁDĚROVÁ-KYTÝŘOVÁ, Markéta. *Základy taneční gymnastiky*. Praha: SPN, 1980.